

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

УДК 351.862:354.61; 351.86(477)

В.В. ГОВОРУХА, Ю.Г. ДАНИК, В.В. КЛИВЕЦЬ

ЗОВНІШНЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В СУЧASNІХ УМОВАХ. ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ

Розглянуто особливості здійснення зовнішньої дезінформації органів державного управління в сучасних умовах.

The features of realization of external disinformation of the organs of state administration on modern stage of development of the state has considered .

Питання дослідження зовнішніх дезінформаційних впливів на органи управління взагалі та органи державного управління зокрема в сучасних умовах є актуальним з точки зору забезпечення національної безпеки та оборони будь-якої держави за всіх часів.

Так, ще у V ст. до н.е. китайський філософ та військовий теоретик Сунь Цзи (кін. VI ст. – поч. V ст. до н.е.) писав: “Той, хто майстерно веде війну – впокорює чуже військо не б’ючись, захоплює чужі фортеці без облоги, руйнуеть чужі держави без тривалих кампаній. Неодмінно зберігши все в цілості, він бореться за панування. Тому, не вдаючись до війни, можна мати користь”. Особливо він підкреслював, що “війна – це шлях омані. Тому, якщо ти можеш що-небудь, показуй противнику, що не можеш; якщо ти застосовуєш щось, показуй йому нібито ти це не застосовуєш; хоч ти й близько від нього, показуй нібито ти далеко; хоч ти й далеко від нього, показуй, що близько...” [2].

Таке формулювання прийомів здійснення дезінформаційних заходів, з погляду науковців, і сьогодні є переконливим. Як бачимо, ще у давні часи досягнення державою своєї мети було можливим шляхом цілеспрямованих деструктивних інформаційних впливів на органи управління нею, серед яких великого значення мали питання зовнішньої дезінформації.

Тому для розуміння природи механізмів здійснення дезінформаційних заходів з порушення функціонування органів державного управління в сучасних умовах і розкриття сутності майбутніх дезінформаційних акцій потрібно вивчати досвід минулого, адже більшість прийомів повторюються по декілька разів у подібних умовах та обставинах. Тобто, необхідно провести аналіз засобів, цілей і принципів практичної реалізації таких дій в історичній ретроспективі.

Історично склалося так, що раніше, майже в усіх країнах, майже всі державні установи були частиною воєнної системи, яка й уособлювала комплексне державне управління на чолі з монархом чи правителем, який в умовах війни або реальної воєнної загрози змушений був її переводити на воєнний лад, призначати керівниками державних органів управління і територіальних адміністративних одиниць людей військових або тих, які мали досвід з організації забезпечення виконання воєнних завдань. При підготовці й веденні війни правитель, як і вся побудована ним система влади, постійно ставали об'єктами дезінформаційного впливу.

Можна навести відомі приклади успішної дезінформації у воєнних цілях. Так, у 1241 р., під час вторгнення монгольського війська до Угорщини, після розгрому угорців та їхніх союзників на річці Шайо, переможці серед захоплених трофеїв знайшли королівську печатку.

За наказом Батия грамотні полонені написали угорською мовою указ від імені короля Бейли про припинення опору, копії якого, скріплена королівською печаткою, було розіслано в різні кінці ще не завойованої країни. Саме це допомогло монголам завоювати Угорщину майже без опору.

Під час придушення угорського повстання 1956 р. радянське військове командування застосувало аналогічний прийом. Міністра оборони повстанського уряду П. Малетера, який прибув для переговорів про виведення радянських військ, було заарештовано, а через надану ним армійську радіостанцію передали “його наказ” не чинити опір радянським військам [3].

Історичним прикладом дезінформаційних заходів проти Росії в мирний час є поширення чуток про смерть царевича Диміра (XVI ст.), який загинув за загадкових обставин в Угличі. Для розуміння механізму дії дезінформації слід згадати, що ситуація як у самій Росії, так і навколо неї була нестійкою і невизначеною. В основному це пояснювалося тим, що Борис Годунов не був династійним царем, тому легітимність його перебування на російському престолі породжувала сумніви, до того ж довкола нього точилася сильна політична боротьба. Кожна боярська група претендувала на те, щоб її представник посів на російському престолі. Поляки скористалися фактом загибелі єдиного законного спадкоємця престолу, щоб змінити свої політичні позиції в Московії.

Для розслідування обставин смерті царевича Борис Годунов послав до Углиця представницьку делегацію на чолі з Василем Шуйським, яка ретельно задокументувала результати розслідування (ці документи й дотепер зберігаються у сховищах). Але поляки знайшли людину, яка назвала себе царевичем Димитром (це був Григорій Отреп'єв), відтворили грамоту, в якій було засвідчено, що він є законним сином Іоанна Грозного, і через графа Вишневецького поширили її зміст по всій Європі, подаючи цю інформацію як абсолютно точну, достовірну, документально підтверджену. Заручившись підтримкою європейської спільноти та всіх тих, хто був незадоволений владою Годунова, Польща здійснила напад на Росію. Дезінформація була настільки переконливою, що навіть мати загиблого царевича упродовж певного часу визнавала в особі Отреп'єва свого сина; закріплена в різних ситуаціях “правдива” інформація допомогла військам Отреп'єва за підтримки польської армії захопити Москву [7].

Аналізуючи цей приклад, можна виділити такі характерні особливості дезінформаційного заходу, як раптовість (але своєчасність, з урахуванням ситуації), відсутність явного джерела чи автора, спрямованість на досягнення загальної воєнно-політичної мети, підтримка зацікавлених осіб та ін. Механізм упровадження дезінформації був таким: підтасування фактів і подання фіктивного документа, поширення “достовірної” інформації з допомогою авторитетних осіб, спрямування змісту документа на осіб, невдоволених чинною владою.

Ще один приклад дезінформаційного заходу, спрямованого на досягнення воєнної мети, який було здійснено вже за радянських часів, – так звана “телеграма Бенеша”. Напередодні Другої світової війни німці приділяли особливу увагу впровадженню дезінформації з тим, щоб створити сприятливі умови для розв’язання агресії проти Радянського Союзу. Проаналізувавши стан бойової готовності та наявного озброєння в Червоній армії, гітлерівці визначили одним із першочергових завдань послаблення її могутності шляхом усунення від керівництва талановитих, налаштованих на переозброєння армії командирів, які мали досвід ведення бойових проти дій у роки громадянської війни, а також в Іспанії та проти Японії.

Німецька розвідка сфабрикувала документ, який містив інформацію про організацію заколоту проти Сталіна особами з вищого складу Червоної армії. У цьому документі було розписано все досить докладно, зокрема було указано прізвища “заколотників”. Портфель з документами, серед яких був і той, що містив дезінформацію, німці залишили в будинку чеського посольства в Берліні під час одного з прийомів. Чехи, знайшовши “секретні документи” німецької розвідки, вирішили, що їхнім обовязком є попередити Сталіна. Президент Чехословаччини Бенеш, нічого не підозрюючи, сумілінно повідомив Сталіна про змову, що готується проти нього. Зробивши ставку на хворобливу підозрілість у характері Сталіна, німці досягли мети дезінформації.

З п’яти маршалів (Тухачевський, Ворошилов, Будьонний, Блюхер, Єгоров), які були тоді в СРСР, троїх було розстріляно (Тухачевського, Єгорова, Блюхера). Зі 150 командирів дивізій Червоної армії 140 було розстріляно. У командному складі залишилися одиниці з тих, хто мав добрий вишкіл, тим більше досвід бойових дій. Під репресії потрапили практично всі, хто воював в Іспанії 1936 – 1938 рр., усі, хто мав досвід війни з японцями.

Репресії набули колосального розмаху. Ситуація була трагічною, тому що міць армії було підірвано. Багато талановитих командирів Радянської армії, чиї імена стали потім відомі всьому світові (наприклад, Рокоссовський), було кинуто до в’язниць. Результати “депеші Бенеша” – це десятки тисяч жертв [7].

Розглядаючи цей приклад, слід відзначити, що німецькі спецслужби точно визначили конкретний об’єкт дезінформації, добре вивчили його характер та особисті якості, застосували документальну форму дезінформації, ретельно продумали спосіб доведення (через посередника, який користувався довірою). Під час її впровадження було враховано такі принципи, як зосередженість, цілеспрямованість і врахування конкретної обстановки. Основним засобом упровадження дезінформації були дипломатичні канали.

Після Другої світової війни протистояння двох систем – соціалістичної і капіталістичної – стало причиною “холодної війни”, а її результатом – “залізна

завіса” між двома політичними таборами. Обмеження інформаційного впливу на населення, а також на економіку через міжнародні фінансові організації обумовило особливості розробки програм упровадження дезінформації.

Яскравим прикладом періоду “холодної війни” можуть бути дезінформаційні заходи США у галузі розробки космічної зброї, пов’язані з програмою Стратегічної оборонної ініціативи (СОІ). Ці заходи були спрямовані на високе воєнно-політичне керівництво колишнього СРСР.

Головною метою дезінформації було примусити Радянський Союз витрачати значні кошти на розробку нереальної програми, щоб через підтримку економіки послабити його обороноздатність.

“Первинна мета дезінформації стосовно програми протиракетної оборони полягала в тому, щоб зашкодити Радянському Союзу отримати правдиву технологічну інформацію про експериментальний проект найвищого ступеня і розгорнути цю програму так, щоб вона втягнула Союз у великі матеріальні витрати, у стратегію форсованого самовиснаження комуністичної імперії аж до її загибелі” [4].

Для реалізації дезінформаційної програми було сфальсифіковано експериментальні випробування. “10 червня 1984 року експериментальна ракета-перехоплювач, запущена американцями у рамках проекту СОІ з атолу Кваджалейн у Тихому океані, безшумно досягла висоти 150 кілометрів, буквально рознесла вщерть боєголовку міжkontinentальної балістичної ракети “Мінітмен” [4].

Слід зазначити, що фахівці Сполучених Штатів Америки дотрималися майже всіх вимог успішного впровадження цієї дезінформації, і навіть американські конгресмени не були поінформовані про реальний задум цього проекту. “Щоб забезпечити видимість успіху, ми сфальсифікували випробування, встановивши на ракеті-мішенні радіомаяк. На ракеті-перехоплювачі встановили приймач. Влучення в ціль виглядало близькуче. Тому в Конгресі питань не виникало” [4].

Щоб пересвідчитися в достовірності цієї інформації, керівництво Радянського Союзу виділило чималі кошти на наукові розробки в галузі космічної зброї та здійснило безліч заходів для перевірки факту запуску і перехоплення ракети. Дезінформацію виявили, але той факт, що Радянський Союз був змушений відволікатися від розробки основних програм і виділяти додаткові (й досить великі) кошти у відповідь на цей крок, вже свідчив про частковий успіх проведення дезінформаційної операції.

Механізм упровадження дезінформації базувався на практичній імітації успішного випробування й обговоренні результатів експерименту в державних установах США для можливого витоку цієї інформації до розвідувальних служб (СРСР та дружніх з ним держав). Цікаво, що засоби масової інформації використовувались як для підтвердження достовірності “таємної інформації” для розвідувальних служб СРСР, так і для введення в оману власного уряду.

Наведемо ще один приклад дезінформаційних заходів, які було здійснено в мирний час. Йдеться про події грудневого перевороту 1989 р. в Румунії. Маніфестації в Бухаресті, повідомлення про демонстрацію, розгромлену солдатами в Тімішоара, народні повстання в усіх містах країни, втеча керівництва країни, його арешт, процес над Чаушеску і підозріло швидкий судовий процес, після якого

його відразу стратили, вуличні бої між армією і Службою безпеки, тріумф, а згодом прихід до влади Фронту національного порятунку – все це сталося надто несподівано і раптово.

Якщо детально простежити, як висвітлювався хід подій у Румунії в засобах масової інформації, то стає очевидним, що “гаряча” інформація з місця подій була недостовірною.

Протягом перших днів по телебаченню безперервно демонстрували покалічені тіла, зокрема показували жінок, які тримали на руках поранених дітей. Кількома днями пізніше обмежилися показом десятка трупів. Згодом на екранах можна було побачити опозиціонерів, які зовсім не метушилися навколо людей, убитих Службою безпеки. Часто передавали повідомлення про тих, хто помер у лікарнях внаслідок усіляких захворювань, і про розтини, проведені згідно з законом в Інституті судової медицини. Ще кілька тижнів потому в зарубіжних засобах масової інформації було відкрито заявлено, що бойня в Тимішоара – не більш як похоронна мізансцена, безумовно, задумана за допомогою західнонімецьких експертів і викрита причетними до неї певним чином угорськими і югославськими журналістами.

Сьогодні можна стверджувати, що всі ці пристрасті та емоції мали на меті сформувати образ жорстокого диктатора Чаушеску, який з появою нових “правдоподібних” подробиць ставав дедалі огиднішим. Їх уже нібито чекали, щоб виправдати розв’язану різанину. Таким чином, повідомлення в пресі про 70 тис. загиблих сприймалися основною аудиторією з жахом, але без особливого здивування. Неважко довести, що ці цифри не можуть бути точними. Адже 70 тис. убитих протягом кількох днів – це результат бойових глобальних дій з масовим застосуванням авіації, бронетанкової техніки і важкої артилерії. Від вуличних перестрілок з автоматичної зброї й поодинокого застосування бронетанкової техніки, втрати з урахуванням цивільного населення не могли становити більше ніж 2-3 тис. осіб, що згодом і підтвердилося [1].

Метою дезінформаційних заходів у період згаданих подій у Румунії було створення “сприятливих” умов для зміни влади в країні, усунення у будь-який спосіб керівництва, яке існувало при режимі Чаушеску, тощо.

Як зазначалося, основним засобом упровадження дезінформації були ЗМІ: телебачення, преса, радіо, які під час впровадження дезінформації застосовували нову технологію (останнім часом до неї вдаються досить часто), що дісталася назву “інформаційний (білий) шум”. Суть технології полягає в тому, що у разі неможливості приховати “незручну” інформацію, її диверсифікують, тобто створюють набір версій, однаковою мірою підтверджених фактами і тенденціями, і тим самим закріплюють їх у масовій свідомості, намагаючись спутати різномірні думки і факти [1].

Загрозливий період визначається “виходом” суперечностей на інформаційний рівень. Характерною рисою цього періоду є активне насаджування засобами масової інформації негативної інформації відносно країни, на яку здійснюється тиск. Для цього застуваються не лише власні засоби масової інформації, але й багатонаціональні канали інформаційного впливу.

Прийоми впровадження дезінформації на цьому етапі було випробувано в ході війн на Близькому Сході (1950 – 1980 рр.). Проаналізуємо декілька прикладів.

Потрійна агресія проти Єгипту. З моменту прийняття Президентом Єгипту Г. Насером рішення про націоналізацію компанії з експлуатації Суецького каналу військове керівництво Великобританії і Франції почало розробляти спільний план нападу на Єгипет. Пізніше до розробки цього плану було залучено Ізраїль. Щоб приховати свої наміри та підготовку збройних сил до воєнних дій, а також ввести світову громадськість в оману відносно справжніх причин агресії, воєнно-політичне керівництво Великобританії, Франції та Ізраїлю за активного сприяння США здійснює комплекс заходів стратегічної та оперативно-тактичної дезінформації. Усі заходи було спрямовано на те, щоб довести “нездатність Єгипту забезпечити безперебійність судноплавства по Суецькому каналу” [6].

Потенційні країни-агресори за підтримки уряду США затягували врегулювання кризової ситуації, навмисно висували неприйнятні умови для Єгипту, тим самим гальмуючи мирне розв’язання проблеми на спеціально скликаному засіданні Ради Безпеки ООН. У публічних заявах керівників Великобританії, Франції та Ізраїлю наголошувалося на тому, що вони праґнуть “розв’язати питання стосовно Суецького каналу мирними засобами”. Зрив засідання Ради Безпеки ООН став причиною звинувачення Єгипту в “непоступливості”, що в подальшому призвело до агресії проти цієї країни [Там само].

Механізм реалізації дезінформаційних заходів у даному випадку полягав у тому, щоб продемонструвати прагнення офіційних і дипломатичних кіл країн-агресорів вирішити спірне питання мирним шляхом та нав’язати світовій спільноті через засоби масової інформації думки про небажання Єгипту йти на компроміс. Мета дезінформаційної кампанії – виграти час і забезпечити раптовість нападу. Особливістю її було те, що для впровадження дезінформації активно залучалися дипломатичні канали.

Більш наочним прикладом для аналізу дезінформаційних заходів є підготовка до війни в Перській затоці 1991 р.

На першому етапі (підготовка до агресії Іраку проти Кувейту) іракському керівництву завдяки розв’язанню антикувейтської істерії в засобах масової інформації Іраку вдалося збити з пантелику не тільки керівництво Кувейту, але й певною мірою спецслужби США та Ізраїлю, тим самим “приспати” пильність цих країн щодо справжніх намірів Іраку. Крім того, 1 серпня 1990 р., коли Багдад вже прийняв рішення про вторгнення до Кувейту, іракські та кувейтські дипломати все ще вели переговори про мирне врегулювання конфлікту.

На другому етапі (операція “Щит пустелі”) ініціатива проведення дезінформаційних заходів належала американцям. Вони здійснювалися з санкції Президента США Дж. Буша спільно зі спеціальними службами військових відомств США та союзних країн. Їх метою було ввести в оману не тільки збройні сили і населення Іраку, а й народи своїх країн та міжнародну спільноту. При цьому особливу роль було відведено засоби масової інформації.

Широкою кампанією, яку розгорнули ЗМІ, головним чином через радіомовлення, американці та їх союзники по коаліції, мали намір підірвати довіру

іракців до Президента С. Хусейна, переконати їх у безперспективності опору воєнній машині США, дискредитувати і принизити якість іракської зброї та військової техніки, а також дезінформувати іракського лідера та командування збройних сил Іраку про плани підготовки до бойових дій американських військ і союзників.

У рамках цієї програми літаки ВПС США розкидали над районами дислокації частин іракської армії мільйони листівок, в яких був заклик до солдатів не чинити опору і переходити на бік коаліції. Разом із листівками скидали спеціальні малогабаритні радіоприймачі, які були налаштовані на фіксовані частоти для прослуховування антиіракських трансляцій (специфікою операції є те, що для розповсюдження таких приймачів застосовувалися кочовики).

Водночас з цими заходами здійснювали кроки й протилежного спрямування. Використовуючи інформацію іракців, яку через засоби масової інформації насаджували населенню країни, про те, що їхня армія, “загартована в багаторічних боях з Іраном”, має “всебічний, великий досвід”, президент країни має “талант полководця”, американські офіційні представники свідомо підтримували цей інформаційний імідж і навмисно недооцінювали такі факти, як недостатній професіоналізм і слабкі морально-вольові якості іракських військовослужбовців. Okрім цього американці провели безліч різноманітних і всебічних дезінформаційних заходів, які вводили іракське керівництво в оману щодо терміну готовності багатонаціональних сил до розв’язання збройної боротьби [5].

Характерною особливістю дезінформаційних заходів, які проводилися в період підготовки першої війни в Перській затоці, було ще й те, що США та їх союзники до останньої миті намагалися переконати світову спільноту у прагненні вирішити конфлікт без застосування військової сили. Причинами неможливості застосування збройних сил у врегулюванні конфлікту, згідно з заявами американців, були такі, як складні кліматичні умови цього регіону, наявність великого за чисельністю військового угруповання Іраку тощо. Цьому певною мірою сприяли й прогнози, які з’явились у західній пресі, стосовно тисячних втрат багатонаціональних сил у разі бойових дій. Зокрема, велику роль відіграв факт про транспортування із США до Саудівської Аравії 55 тис. пластикових мішків для трупів, а також величезних плавучих госпіталів “Мерси” (США) і “Ла-Ранс” (Франція), кожний з яких міг цілодобово приймати до 200 поранених.

Коли ж прагнення американців на мирне врегулювання проблеми втратили свою переконливість, вони змістили й напрям впливу дезінформаційних заходів, спрямувавши його на виправдовування необхідності застосування сили.

Саме тоді постала потреба “правильно” пояснити світовій громадськості причини війни:

- встановлення втраченої незалежності Кувейту;
- захист Саудівської Аравії, ОАЕ, Катару та Оману від агресивних зазіхань С. Хусейна;
- захист вільного пересування кораблів у Перській затоці;
- захист пригнічених прав і свобод курдів і шійтів в Іраку;
- встановлення демократичного режиму в Іраку тощо [3].

Намагаючись виправдати свій намір будь-що врегулювати кризу, що виникла, збройним шляхом, представники американських державних установ найвищого рівня постійно дезінформували світову громадськість щодо ступеня загрози вторгнення Іраку до Саудівської Аравії, ОАЕ, а також щодо десантування в Бахрейні. Настільки ж перебільшеними були заяви адміністрації США стосовно ядерного потенціалу Іраку. Наприклад, Президент США Дж. Буш у листопаді 1990 р. заявив, що Ірак може виготовити ядерний заряд протягом найближчих 10 місяців (між тим як за оцінками американських експертів, можливості технологічної бази Іраку такі, що це планувалося не раніше ніж через п'ять років). Американці явно перебільшували можливості Іраку щодо застосування хімічної зброї, а також неодноразово наголошували на тому, що режим Хусейна робитиме основну ставку саме на цей вид зброї для завдання ударів по Ізраїлю [3].

Розпалюючи в ЗМІ пристрасті щодо можливості використання Іраком хімічної зброї, американці та їхні союзники спровокували Ірак на погрози такого характеру. Так, друкований орган іракського військового відомства “Аль-Кадисія” констатував: “...будь-яку атаку на Ірак буде відбито з використанням хімічної зброї”. Тим часом, як свідчила західна преса, у ході операції звільнення Кувейту так і не вдалося виявити жодного хімічного снаряду. Не було знайдено засобів хімічного захисту й у більшості іракських військовослужбовців, які потрапили в полон [6].

Така реакція іракського керівництва допомогла досягти ще однієї мети дезінформаційних заходів – переконати населення США та країн союзників у неможливості уникнути збройного розв’язання проблеми. Якщо до кінця вересня 1990 р. на підтримку війни виступав лише кожний десятий американець, то перед її початком (середина січня 1991 р.), за даними опитувань, уже понад 80 % громадян США підтримували наміри свого президента щодо врегулювання кризи силою.

Неможливо не відзначити й те, що в цей період активно здійснювалися дезінформаційні заходи по відношенню до СРСР, який тоді вже не міг суттєво впливати на перебіг подій у Близькосхідному регіоні. Щоб дискредитувати політику СРСР, у ЗМІ, які призначалися для розповсюдження в арабському світі, було організовано публікацію статей про передачу Радянським Союзом на Заход таємних відомостей про Ірак та його збройні сили, що начебто було насправді. А у статтях, розрахованих на західного читача, СРСР звинувачували у порушенні економічного ембарго, передачі Іраку танків, запасних частин до них тощо, а також у наявності радянських спеціалістів в Іраку [3].

Таким чином, можна побачити, що в загрозливий період основними об’єктами дезінформації в наведених прикладах були військове керівництво та особовий склад збройних сил Іраку і населення цієї країни, населення США та країн, які підтримують їхню політику, населення сусідніх з Іраком країн, а також світова спільнота.

Під час підготовки та ведення воєнних конфліктів найбільш відомим прикладом дезінформаційних заходів є дезінформування розвідувальних служб і вищого військового керівництва Німеччини відносно місця висадки військ союзників під час відкриття другого фронту в 1944 р. Особливістю цих заходів було те, що величезних обсягів набуло створення хибних угруповань військ, основним каналом передачі були агентурні канали, основним засобом – аерофотозйомка. Також слід відзначити, що

залежно від обстановки повідомлення, які доводили до німців, містили як завідомо перекручені, так і дійсні, достовірні факти. Навіть коли було розкрито дезінформаційний характер цих повідомлень, упевненість Гітлера в їх достовірності дала можливість англійцям і американцям створити потужне угруповання військ у Нормандії.

Цей приклад доводить, що в плануванні заходів управадження дезінформації особливу увагу потрібно приділяти саме визначеню об'єкта (мішені) впливу, причому дуже важливо ретельно вибирати канали передачі інформації, з урахуванням ступеня довіри до них об'єкта впливу.

Повернемося до подій 1956 р. під час потрійної агресії проти Єгипту. Цей збройний конфлікт проти Єгипту характеризувався посиленими заходами щодо введення в оману світової спільноти про дійсні причини та винуватців конфлікту.

16 жовтня 1956 р., а саме того дня було прийнято остаточне рішення про початок агресії, її учасники заявили, що наприкінці поточного місяця у Женеві мають поновитися переговори щодо суецького питання за участю генерального секретаря ООН. За добу до початку вторгнення Ізраїлю на Синайський півострів міністр закордонних справ Великобританії зробив заяву про те, що “днями має поїхати до Нью-Йорка, де триватимуть переговори з А. Далесом (держсекретарем США) стосовно мирного врегулювання проблеми” [1].

Щоб відволікти увагу від підготовки нападу на Єгипет, Ізраїль спровокував збройні інциденти на кордоні з Йорданією. Водночас посол Великобританії у Тель-Авіві заявив, що напад Ізраїлю на Йорданію автоматично приведе до виступу Лондона на боці останньої. Крім того, Ізраїль вжив додаткових заходів. Так, в офіційній пресі з'явилася серія публікацій щодо посилення розвідувальної діяльності арабів, у військах проводили активну роботу, спрямовану на підвищення пильності та збереження службових таємниць і дотримання радіодисципліни.

29 жовтня ізраїльські війська почали війну проти Єгипту, а 30 жовтня Великобританія та Франція подали супротивним сторонам ультиматум – застосувати силу в разі неприйняття умов. Цей документ було складено так, що виключалася можливість прийняття Єгиптом викладених в ньому умов. У результаті під приводом роз'єднання супротивних сторін англійські та французькі війська 31 жовтня почали бойові дії проти Єгипту [5].

Цей приклад доводить, що дезінформація противника стала обов'язковою частиною підготовчих заходів застосування збройних сил. Для введення противника в оману використовувалася хибна інформація і дії, які сприймалися ним як дійсні. Поряд з перекрученими відомостями поширювалися й ті, які вже втратили або найближчим часом мали втратити свою важливість. Головною метою цього періоду було досягти раптовості військового втручання.

Під час цього конфлікту застосовували різноманітні, часто специфічні заходи, такі, як:

- залучення засобів масової інформації як країн-учасниць, так і нейтральних;
- залучення дипломатичних каналів та установ міжнародних організацій (ООН);
- імітація збройних сутичок між “третіми” країнами;
- публічні виступи високопоставлених державних осіб;
- посилення контррозвідувального режиму тощо.

У подальшому доречно знов поглянути на здійснення заходів по дезінформації під час війни у Перській затоці у 1991 р. Безпосередньо перед веденням бойових дій в Іраку (від початку повітряної кампанії до безпосередньої підготовки повітряно- наземної операції) основні дезінформаційні зусилля США було спрямовано на можливий характер бойових дій. У заявах держсекретаря, міністра оборони та інших офіційних осіб наголошувалося про те, що в основу дій військ США буде покладено концепцію повітряно- наземних операцій (битв). Саме ці зусилля привели до того, що іракське командування припустилося суттєвої помилки в оцінці форм і способів майбутніх бойових дій.

Слід відзначити, що Ірак, у свою чергу, також провів низку дезінформаційних заходів. Маючи досвід восьмирічної війни з Іраном, Ірак вдався до таких заходів, як оперативне маскування, створення великої кількості імітаційних аеродромів і стартових майданчиків, застосування макетів танків і літаків, а також ракет для дезорієнтації пілотів багатонаціональних сил. Завдяки створеним хибним радіомережам вдалося забезпечити живучість військ під час перших масованих нальотів авіації противника. Цілеспрямовано було проведено інженерне обладнання місцевості. Ще до початку конфлікту Ірак придбав десятки гектарів маскувальних сіток, що дало можливість приховувати від спостереження противника скучення бойової техніки. Слід сказати, що відмінно проведене іракськими маскуванням з урахуванням обмеженої маскувальної придатності театру воєнних дій дістало схвалення голови комітету начальників штабів США генерала К. Пауелла.

Крім заходів маскування, іракці успішно використовували телетрансляцію з місць руйнувань в результаті бомбардувань та обстрілів крилатими ракетами “Томагавк”. Наприклад, відеосюжет про зруйнування фабрики молочної суміші для немовлят поблизу Багдада, який обійшов усі програми теленовин у світі й завдяки чому було ініційовано кампанію за негайне припинення бойових дій.

У період безпосередньої підготовки до проведення наземної операції багатонаціональними силами основну увагу було зосереджено на терміні початку наземної операції та доцільноті вести далі повітряну операцію. Окрему увагу було приділено дезінформаційним заходам, спрямованим на висадження десанту на окупованому іракськими військами узбережжі Кувейту. Щоб переконати противника у достовірності намірів висадити десант, антиіракська коаліція використала західну пресу, до того ж силами американського амфібійно-десантного з'єднання було проведено демонстративні заходи для знищення рифів, піщаних мілин у Перській затоці. Усе це змусило Ірак підтягнути для протидесантної оборони до п'яти дивізій, таким чином вони виявилися виключеними з бойових дій [5].

У ході війни в Перській затоці напрями здійснення дезінформаційних заходів змінювали декілька разів. Наприклад, через тиждень після початку масованих нальотів авіації багатонаціональних сил антиіракської коаліції у ЗМІ країн Заходу з'явилися перші заяви і коментарі. Їх зміст був таким, що під сумнів ставили необхідність проведення операції сухопутними військами. Приблизно через три тижні масованих нальотів акцент змістили. Тепер уже не заперечували необхідність ведення наземних боїв, але дедалі частіше висловлювали думку про доцільність бомбардування й обстрілу крилатими ракетами. Так, за десять днів до початку

операції сухопутних військ ізраїльське радіо інформувало про те, що командувач багатонаціональними силами у зоні Перської затоки американський генерал Норман Шварцкопф рекомендував міністру оборони США Річарду Чейні ще протягом місяця здійснювати нальоти на іракські позиції, а потім почати бойові дії на суши. Водночас із цим американські ЗМІ, посилаючись на анонімні військові джерела, повідомили про намір керівників операції “Буря в пустелі” бомбардувати Ірак іще упродовж 30 діб. Щоб дезінформувати іракців стосовно напряму головного удару, поблизу кувейтсько-саудівського кордону сили коаліції вдалися до імітації перекидання військ.

Усе це дезорганізувало керівництво іракської армії, в результаті чого наступ багатонаціональних сил, який почався 24 лютого 1991 р., завершився вже до кінця п’ятої доби. Іракське угруповання зазнало поразки, і Кувейт було звільнено.

Основними цілями дезінформаційних заходів цього періоду були такі:

– ввести в оману командування противника щодо термінів початку та строків проведення операцій;

– ввести в оману щодо способів проведення та характеру запланованих бойових дій;

– створити хибну уяву про напрями бойових дій;

– посіяти паніку серед особового складу противника;

– переконати світову спільноту у справедливості проведення воєнних дій проти Іраку;

– дістати підтримку дій антиіракської коаліції у свідомості людей тощо.

Механізмів (засобів) досягнення поставлених цілей було безліч, з них найбільш характерними можна вважати такі:

– різноманітні засоби масової інформації;

– специфічні технічні засоби;

– дипломатичні канали;

– імітація сприйняття дезінформації як дійсної;

– створення хибних позицій, радіомереж, інженерних споруд тощо;

– проведення демонстративних дій окремими частинами та підрозділами;

– реклама переваги у зброй та бойовому досвіді;

– перебільшення ролі особистості у вирішенні глобальних завдань;

– показові звільнення з посад осіб, які не підтримують, або не дотримуються

традиційних концепцій, алгоритмів дій тощо;

– дозвований витік “таємної інформації”;

– заяви керівників держав;

– спотворення розвідувальних даних;

– укладення різноманітних угод з країнами конфліктного регіону;

– використання міжнародних організацій.

Ще один характерний приклад здійснення дезінформаційних заходів – операція об’єднаних збройних сил НАТО на території колишньої Югославії.

Механізми і засоби здійснення дезінформації були майже такими, як і в розглянутій вище операції. Метою дезінформаційних заходів було формування сприятливої громадської думки навколо політики США і НАТО в регіоні,

компрометація югославського керівництва по відношенню до національної меншини – косовських албанців, підрив босзданості супротивного угруповання шляхом підтримки опозиційних чинному керівництву СРЮ сил, перерозподіл влади для подальшого посилення позицій США на Європейському континенті тощо.

Наприклад, для компрометації керівництва СРЮ у застосуванні зброй американці й англійці стверджували, що ними виявлено понад ста тисяч могил безневинно загиблих албанців. По закінченні воєнних дій, навіть після ретельних пошуків, вдалося знайти лише близько трьох тисяч могил, причому етнічну належність трупів було неможливо встановити [1].

Але, незважаючи на численні жертви серед мирного населення, мети дезінформаційних заходів, здійснених відповідними структурами Об'єднаних збройних сил НАТО, було досягнуто. Основними аргументами на користь даного висновку є такі:

- громадськість більшості країн Європи і США була переконана в злочинному характері режиму С. Мілошевича та в необхідності застосування військової сили проти СРЮ, про що свідчать результати опитування громадської думки;

- частина населення Сербії після першого місяця повітряних ударів стала схилятися на бік опозиції режиму. Так, почалися випадки дезертирства сербських вояків, у деяких містах відбулися багатолюдні антиурядові мітинги протесту із закликом вивести війська з Косово та евакуйоване сербське населення;

- населення Сербії з полегшенням зустріло закінчення повітряної операції і помірковано поставилося до введення миротворчих сил у Косово, про що не могло бути й мови на початку операції;

- активність внутрішньої опозиції С. Мілошевичу (перш за все в особі Президента Чорногорії М. Джукановича та лідера руху “Відродження” В. Драшковича) під час операції НАТО суттєво зросла [5].

Особливістю дезінформаційних заходів під час здійснення операції під кодовою назвою “Союзницька сила” було також те, що вони базувалися не на вигаданих фактах, а на реальних, але їх подавали однобоко, упереджено, без будь-якого натяку на об'єктивні причини і без роз'яснення ситуації, що склалася. Таке висвітлення подій вже складало враження у світової спільноти, що косовські албанці в Югославії є “народом другого гатунку”, який зазнає гноблення з боку сербів і потребує захисту й допомоги від міжнародних організацій.

Кілька спроб сербів вжити контрзаходів не мали успіху, це було спричинено обмеженням у технічних засобах їх реалізації. Основні інформаційні центри сербів було зруйновано на початковому етапі воєнної операції.

Хоча, на думку деяких аналітиків, західні (насамперед американські) фахівці в галузі психологічних операцій виявилися не достатньо готовими до активного інформаційного опору агресії НАТО проти Югославії. Прикладом тому може бути невдала інтерпретація альянсом факту повітряного нальоту на колону біженців у Косово 14 квітня 1999 р. Так, після загибелі мирних жителів внаслідок знищення моста через річку Південна Морава в Югославії офіційні представники НАТО заявили, що потяг з людьми рухався занадто швидко, і траєкторії запущених з літаків ракет змінити було вже неможливо. Як документальне підтвердження цієї версії

було продемонстровано відеострічки, що знімали за допомогою телекамер, встановлених у боєголовках двох ракет, які знищили міст і потяг. Але на початку 2001 р. залучені німецькою газетою “Франкфуртер Рундшau” експерти наочно довели, що кадри відеострічки демонструвалися зі швидкістю, яка втрічі перевищувала реальну. За таких умов представники командування НАТО у Брюсселі були змушені признати цей факт, але пояснили все “технічними проблемами”. Найпікантнішим у цім поясненні виявилось те, що хронометр, який постійно був у кадрі відеострічки, показував не прискорену, а звичайну швидкість [1].

Як видно з наведених прикладів, доволі часто цілеспрямовані заходи впровадження дезінформації підкріплюються психологічними засобами впливу, які мають на меті приспати пильність противника, деморалізувати опір тощо. Аналіз досвіду локальних війн і воєнних конфліктів показує, що найповніше цілі дезінформаційних заходів досягаються тоді, коли їх здійснюють комплексно і не тільки у воєнній, а й в політичній і економічній сферах, як на стратегічному, так і на оперативно-тактичному рівні. За таких умов вдається зберегти у таємниці плани майбутніх дій, дезорієнтувати систему управління супротивника і нав’язати йому свою волю. Причому у воєнній сфері метою дій щодо введення противника в оману на стратегічному рівні було зберегти у таємниці плани війни в цілому, а на оперативно-тактичному – дезорієнтувати командування іншої сторони відносно положення, стану військ і можливих дій [5].

У сучасних умовах дезінформаційні заходи стають одним з основних стратегічних факторів реалізації політики держави в інформаційній сфері. Їх призначення – викривлення даних щодо реальної обстановки, недопущення або ускладнення прийняття об’єктивних воєнно-політичних рішень на всіх рівнях керівництва. Саме тому в сучасних воєнних доктринах іноземних держав дезінформаційні заходи виступають невід’ємно складовою психологічного забезпечення дій держави щодо підтримання її національної безпеки та оборони на належному рівні.

Справедливим є й твердження про те, що розвиток стратегії і тактики ведення бойових дій спричинив розвиток і удосконалення дезінформаційних заходів. Ця теза знайшла своє відображення у поглядах воєнних теоретиків ще після Першої світової війни. Так, майже всі вони одностайно визнали, що пропаганда (до якої відносили й дезінформаційні заходи) має по праву стояти в одній лаві з іншими складовими воєнного мистецтва. Один із відомих в зазначеній сфері фахівців, англієць П.Г. Уорбертон заявляв: “Нині основним завданням у війні є не знищення збройних сил противника, як це було раніше, а підрив морального стану населення ворожої країни до такого рівня, щоб воно змусило свій уряд укласти мир. Збройні сутички армій – це лише один із засобів досягнення тієї ж мети” [3].

Аналізуючи практичне впровадження дезінформаційних заходів, слід зазначити, що розмаїття і гнучкість методів їх здійснення визначається перш за все ступенем протистояння супротивних сторін, цілями, які вони ставлять перед собою, об’єктами впливу, каналами поширення інформації.

У мирний час цей процес характеризується прихованим перебігом суперечностей між супротивними сторонами. Слід зазначити, що до факторів, які визначають організацію дезінформаційних заходів в цей період, відносять такі:

можливість залучення різних інформаційних каналів, ступінь залежності економіки, наявність кризової ситуації в країні, проти якої їх застосовують, тощо.

Зважаючи на викладене вище, можна визначити основні напрями здійснення дезінформаційних заходів у сфері воєнної безпеки:

- уведення в оману супротивної сторони щодо дійсного стану наукових розробок нових видів озброєння і бойової техніки, дійсної мети зацікавленості у розвитку подій в тому чи іншому регіоні (країні) тощо, часу початку бойових дій та їхнього характеру;

- створення ілюзій підготовки великомасштабних операцій на імітаціях напрямах;

- широке висвітлення “нездоланих” проблем у формуванні і бойовій підготовці штабів і підрозділів військ;

- “витік” свідомо завищених (занижених) даних про перекидання своїх військ на різні операційні напрями;

- перебільшення негативного впливу кліматичних і побутових умов на морально-психологічний стан військ;

- критика “низької якості” озброєння і техніки своїх військ, їх боєздатності;

- суттєве перебільшення бойових можливостей військ і озброєння супротивника (для формування самовпевненості в командування й особового складу);

- демонстрація по телебаченню відеоматеріалів про хід бойового навчання на “необхідних” операційних напрямках.

Основним інструментом стратегічних дезінформаційних заходів є комплекс усіх доступних засобів: зв’язку і засобів масової інформації – друковані видання, радіо, телебачення (як дружніх, так і нейтральних держав), комп’ютерні мережі; можливості дипломатичних відносин; постійне розповсюдження хибних документів, чуток, дозування витоку “таємної” інформації тощо.

Отже, на наш погляд, можна зробити такий висновок: головною метою будь-якої дезінформації є здійснення впливу на людину як на найбільш вразливий елемент соціосистеми, людину, яка приймає рішення, планує майбутні дії, впливає на перебіг подій тощо. Тобто, об’єктом дезінформації завжди є посадова особа, яка приймає управлінські рішення, або соціальна група, яка ті рішення має виконувати.

У першу чергу, це стосується підвищення спроможності органів державного управління на всіх рівнях виявляти на ранніх стадіях прояви антиукраїнської спрямованості у всіх сферах захисту національних інтересів і державної політики України.

По-друге, спонукає до поглиблення та розвитку системи оперативного обміну інформацією між структурами різних рівнів, у тому числі, союзних (дружніх) країн щодо загроз національній та колективній безпеці у воєнній, і особливо в інформаційній сферах.

По-третє, гостро постає проблема підготовки фахівців для якісного і кількісного посилення структур, на які покладені завдання з ведення інформаційно-аналітичної діяльності з метою завчасної підготовки потенціалу засобів інформаційно-психологічної протидії для їх застосування в інформаційній сфері з метою забезпечення адекватної загрозам інформаційної безпеки відповідно до національних інтересів України.

Література:

1. Доронин А. “Дезинформация или война в королевстве кривых зеркал”. – Режим доступу: <http://www.OXRAHA.ru> // Газета // Публикации.
2. Конрад Н.И. Избранные труды. Синология. – М.: Наука, 1977. – 621 с.
3. Крысько В.Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы). – Режим доступу: <http://www.x-libri.ru/elib/krysk000>.
4. Лиханов А. Легенды звёздных войн // Аргументы и факты. – 1994. – № 16.
5. Печоров С. Дезинформация как метод “Психологической войны” (по итогам конфликта в Персидском заливе) // Зарубежное военное обозрение. – 1991. – № 9. – С. 4–9.
6. Печоров С. О роли дезинформации в подготовке войн и военных конфликтов (По опыту войн на Ближнем Востоке) // Военная мысль. – 1991. – № 9. – С. 68 – 74.
7. УСЕ: Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – 2-ге вид., доп. – К.: ПВП “Всеукітто”, 2001; Львів: Атлас, 2001. – 575 с.

Надійшла до редколегії 29.10.2008 р.